

**ДИТЯЧІ ВІЙСЬКОВІ САНАТОРІЇ ЯК СКЛADOVA МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (1991–2011 РР.)**

У статті розглядаються питання розміщення, відпочинку, лікування та оздоровлення дітей військовослужбовців Збройних Сил України в спеціалізованих дитячих військових санаторіях у 1991–2011 рр. Особливістю дитячих військових санаторіїв було поєднання лікувально-оздоровчих та навчально-виховних заходів, що відіграло важливу роль у покращенні здоров'я дітей. Раціональне використання кліматичних, фізичних, лікувальних факторів дозволяло досягти стійких результатів при багатьох хронічних захворюваннях пацієнтів. Під час лікування для дітей організовувались екскурсії до музеїв природи, краєзнавства та визначними місцями Криму. Влітку, щоб надати можливість відпочити більшій кількості дітей військовослужбовців, при військових санаторіях для дорослих відкривали пансіонати та оздоровчі табори. Розподіл путівок здійснювався за видами Збройних Сил України, військовими округами, з'єднаннями, частинами, підприємствами та військово-навчальними закладами з урахуванням більш повного забезпечення гарнізонів, розташованих у зоні наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції.

Проаналізовано процес реорганізації та ліквідації дитячих військових санаторіїв в Україні. Починаючи з середини 1990-х рр. спостерігалось недофінансування військових санаторіїв, у зв'язку з чим зменшилась кількість місць для дітей військовослужбовців в них. Поступово відбувалось закриття дитячих військових санаторіїв, що негативно вплинуло на стан здоров'я дітей військовослужбовців.

Ключові слова: дитячі військові санаторії, діти військовослужбовців, санаторно-курортне лікування, пансіонат, оздоровлення, путівка.

Санаторно-курортне лікування – важлива й невід'ємна складова медичного забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України (ЗСУ) та членів їх сімей, особливо дітей. Воно залишається однією з основних складових соціального захисту військовослужбовців та їх родин.

На жаль, не завжди буває так, що дитина має міцне здоров'я. Вроджені захворювання, набуті травми, знижений імунітет – все це не кращим чином відбивається на дитині, викликає тривогу та занепокоєння з боку її батьків. Для підтримання здоров'я дітей військовослужбовців важливу роль відіграють дитячі військові санаторії. У подібних установах використовується багато ефективних методів для лікування та профілактики захворювань дітей. Лікування у профільному (кардіологічному, пульмонологічному, туберкульозному тощо) дитячому санаторії дає максимальний ефект при його відвідуванні хоча б раз на рік.

Починаючи з 1990-х рр., дитячі санаторії переживали тривалу кризу, яка зачепила всі санаторно-курортні заклади, причому більшою мірою у зв'язку з відсутністю коштів на їх утримання у відомств, на балансі яких вони утримувалися. За останні роки в Україні відбулися значні зміни в санаторно-курортному лікуванні сімей військовослужбовців. Особливо вони позначився на дитячих військових санаторіях.

На сьогоднішній день у підпорядкуванні Міністерства оборони України (МОУ) не залишилось жодного дитячого військового санаторію. Хоча турбота про здоров'я майбутнього покоління є однією з найважливіших функцій держави. Саме цим пояснюється актуальність даної теми.

Наукова новизна полягає в аналізі діяльності дитячих військових санаторіїв як складової частини медичного забезпечення членів сімей військовослужбовців ЗСУ.

Доводиться констатувати, що ґрунтовні праці наукового характеру щодо висвітлення питання діяльності дитячих військових санаторіїв відсутні. Зокрема, А. Ганівева [34–36] досліджувала у своїх статтях еволюцію розвитку дитячих оздоровниць України в цілому, економічні аспекти розвитку дитячого відпочинку та оздоровлення в Криму. Дослідження за редакцією О. Биковської [38] розкриває концепцію дитячого відпочинку та оздоровлення в контексті організації педагогічного процесу, абсолютно не зачіпаючи проблем дітей військовослужбовців та економічних складових дитячих військових санаторіїв.

Мета статті полягає у доведенні необхідності дитячих військових санаторіїв для забезпечення максима-

льного відновлення здоров'я дітей після перенесених захворювань, попередження хронічних форм, підвищення функціональних можливостей і резервів здоров'я зростаючого організму. Відпочинок у дитячих санаторіях – це унікальна можливість не тільки відновити здоров'я дитини військовослужбовця, а й подарувати їй нові враження та позитивні емоції.

З проголошенням незалежності України у складі військово-медичної служби ЗСУ перебувало чотири військових санаторії для дітей військовослужбовців – Євпаторійський центральний дитячий клінічний санаторій (ЄЦДКС), Євпаторійський дитячий санаторій "Маяк", Центральний дитячий санаторій Міністерства оборони "Чайка" та Боярський центральний дитячий санаторій МОУ. На той час у жодній армії світу не було в підпорядкуванні Міністерства оборони санаторіїв для дітей, тільки в Російській Федерації в 1995 р. був відкритий "Центральний дитячий військовий санаторій" у П'ятигорську.

До санаторіїв МОУ для дорослих приймалися на відпочинок та оздоровлення діти військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби та працівників ЗСУ віком від 5 до 18 років, які мали право на санаторно-курортне забезпечення в цих установах за санаторними путівками для членів сімей та працівників ЗСУ або за рапортами батьків. Вони розміщувалися в кімнаті разом з батьками за рахунок додаткового розгортання місць, забезпечувалися харчуванням, білизною, спортивним інвентарем, невідкладною медичною допомогою.

Однак, саме в дитячих військових санаторіях лікування, як правило, поєднувалось з організацією спеціального дозвілля, з різними розважальними програмами і заходами для дітей. У вільний від процедур час діти, що проходили курс лікування в санаторії, займалися малюванням, брали участь в іграх, конкурсах, знайомилися з новими людьми, їздили організованими групами на екскурсії тощо. У військових дитячих санаторіях були створені можливості для продовження навчання. Із дітьми працювали кваліфіковані вихователі та педагоги. Поєднання лікувально-оздоровчих та навчально-виховних заходів є специфічною особливістю дитячих санаторіїв і відіграло важливу роль у досягненні сприятливого ефекту.

Щоб надати можливість більшій кількості дітей військовослужбовців відпочити, при військових санаторіях для дорослих спеціально відкривали пансіонати для дітей на літній період. Тут могли перебувати діти у віці від 5 до

14 років включно, здатні самостійно обслуговувати себе і які не потребували спеціальних методів лікування.

Зокрема, при Алуштинському військовому санаторії був відкритий дитячий пансіонат на 100 кімнат для батьків з дітьми. Він розташовувався в чотирьохповерховому корпусі на окремій території від основних підрозділів санаторію. У літній період розгортались додаткові місця для дітей (розкладачки, крісла-ліжка).

Діти харчувалися з батьками в окремому залі їдальні, за спеціально розробленим меню, з врахуванням особливостей дитячого організму і віку. Працювало 2 дитячі кімнати, оснащені ігровими автоматами, іграшками, 2 спортивні майданчики, відеосалон. У бібліотеці санаторію був фонд дитячої літератури (1700 книг). Для дітей організовувались екскурсії до музеїв природи, краєзнавства та визначними місцями Криму тощо [1, арк. 55].

Були відкриті дитячі пансіонати при Ялтинському військовому санаторії та Центральному військовому санаторії "Фрунзенське" на 100 ліжок.

Починаючи з 1994 р. у дитячому пансіонаті при Алуштинському військовому санаторії, у зв'язку зі скрутним економічним становищем в державі і недофінансуванням військових санаторіїв, зменшилась кількість ліжок-місць для дітей військовослужбовців – зі 100 кімнат до 100 ліжок, що негативно позначилось на рівні медичного забезпечення військовослужбовців ЗСУ та членів їх сімей. Про кількість дітей військовослужбовців, які відпочили в дитячих пансіонатах при військових санаторіях, свідчить таблиця 1, що була складена на основі медичних звітів санаторіїв [1, арк. 55, 107; 2, арк. 52, 54, 105–106; 3, арк. 64, 127, 189; 4, арк. 61; 5, арк. 35; 6, арк. 35; 7, арк. 38; 8, арк. 38; 9, арк. 33; 10, арк. 33; 11, арк. 34–35, 54–55; 12, арк. 33, 53; 13, арк. 52; 14, арк. 6, 113, 157, 210; 15, арк. 4, 56, 99, 142, 172, 202; 16, арк. 7; 17, арк. 4; 18, арк. 8; 19, арк. 10; 20, арк. 10; 21, арк. 10].

Таблиця 1. Кількість дітей військовослужбовців, які відпочили в дитячих пансіонатах (1991–2003 рр.)

Назва дитячого пансіонату	Кількість дітей військовослужбовців, які відпочили в дитячих пансіонатах по роках												
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Дитячий пансіонат при Ялтинському військовому санаторії	935	1503	728	202	467	295	157	172	161	75	-	-	-
Дитячий пансіонат при Алуштинському військовому санаторії	1133	1547	1393	266	157	439	441	243	134	106	-	-	-
Дитячий пансіонат при Євпаторійському військовому санаторії	111	207	899	1001	564	265	221	240	186	77	113	93	71
Дитячий пансіонат при Центральному військовому санаторії "Фрунзенське"	-	1066	1679	1103	973	1117	1602	-	-	-	-	-	-

Дані таблиці свідчать, що з середини 1990-х рр. різко зменшилась кількість дітей військовослужбовців, які відпочили в дитячих пансіонатах при військових санаторіях.

На пляжі діти розміщувались разом з батьками на окремій ділянці. Дітей систематично контролював лікар-педіатр і у випадку виникнення гострих захворювань надавалась медична допомога і лікування. Основна маса дітей була здоровою, а біля 38% мали різні хронічні захворювання верхніх дихальних шляхів, хронічний бронхіт, пневмонію та інші захворювання.

Санаторно-курортне лікування проводилось комплексно. Охоплення фізіотерапевтичними методами становило 66 %, медикаментозними – 21 %. З покращенням виписувалось 95–98,9 % пацієнтів [11, арк. 35]. Майже усі діти додавали у вазі, рості, ставали міцнішими фізично, отримували гарну за смагу. За відгуками батьків, їх діти після перебування в санаторії-пансіонаті рідше хворіли різними застудними хворобами тощо.

Оздоровлення дітей військовослужбовців здійснювалось в рамках забезпечення державної підтримки на організацію відпочинку та оздоровлення дітей пільгових категорій. Удосконалювалась система фінансової підтримки дитячих оздоровчих закладів за допомогою встановлення пільг з оплати комунально-побутових послуг, закупівлю продуктів харчування тощо.

Свідченням турботи про дітей військовослужбовців ЗСУ є наказ Міністра оборони України від 4 травня 1994 р. № 121 "Про організацію літнього відпочинку дітей військовослужбовців і працівників Збройних Сил України". Відповідно до нього для оздоровлення дітей військовослужбовців і працівників ЗСУ у віці від 8 до 15 років у період літніх шкільних канікул у містах Одеса та Євпаторія передбачалося, що будуть працювати

7 дитячих оздоровчих таборів і одна дитяча дача для дітей віком від 5 до 7 років.

З метою організованого проведення відпочинку та оздоровлення дітей наказувалося: "... забезпечити до 30 травня щорічно проведення ремонту і підготовку оздоровчих таборів та виділення їм грошових коштів, необхідного обладнання, меблів, постільних речей та посуду, господарського майна, автомобільного транспорту, паливно-мастильних матеріалів". Передбачалося дообладнати спортивні містечка, ігрові майданчики, визначити та очистити місця для купання. Строк путівок до оздоровчих таборів встановлювався тривалістю 25 днів. Час перебування дітей у оздоровчому таборі – 24 дні, одна доба надавалась на зворотній шлях слідування (при цьому вони забезпечувалися сухим пайком) [22, арк. 98].

Начальник Центрального військово-медичного управління тилу ЗСУ повинен був організувати медичне забезпечення дітей на шляху слідування і під час перебування на відпочинку в таборах; розподілити путівки за видами ЗСУ, військовими округами, з'єднаннями, частинами, підприємствами та військово-навчальними закладами з урахуванням більш повного забезпечення гарнізонів, розташованих у зоні наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС).

Дітей військовослужбовців і супроводжуючих забезпечували залізничними квитками в обидва кінці, зобов'язуючи начальників військових сполучень на залізницях сприяти у придбанні квитків.

Начальники гарнізонів, командири з'єднань, частин, начальники військово-навчальних закладів і установ Міністерства оборони України, які відправляли дітей до таборів, забезпечували підвезення дітей на залізничні станції для відправлення їх на відпочинок і назад, а також їх супроводження на шляху слідування.

Начальники ЄЦДКС, дитячого санаторію "Маяк", "Чайка", Євпаторійського військового санаторію, Сакського клінічного санаторію, Гурзуфського центрального військового санаторію, центрального військового санаторію "Крим" мали виділити автобуси для доставки дітей із Сімферополя до місць відпочинку і назад за заявками начальників дитячих оздоровчих таборів.

Начальник ЄЦДКС на базі дитячого садка санаторію, в період літніх канікул, повинен був організувати функціонування дитячої дачі для дітей дошкільних закладів з гарнізонів, розташованих у зоні посиленого радіологічного контролю Київської, Житомирської та Чернігівської областей, які найбільше потерпіли від аварії на ЧАЕС [22, арк. 100].

Начальникам оздоровчих таборів дозволялося здійснити ремонт та підготовку таборів до літнього сезону за рахунок позабюджетних коштів, із залученням інвесторів, з наступною компенсацією інвестицій путівками на основі договорів [22, арк. 100]. Військовослужбовці ЗСУ сплачували 10 % від повної вартості путівки.

Діти, відповідно до ст. 30 Закону України "Про статус і соціальний захист громадян, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи", відпочивали в оздоровчих таборах безкоштовно, подаючи копію "Посвідчення дітей, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи".

Оплата проїзду дітей-школярів до оздоровчих таборів і назад здійснювалася за рахунок батьків, діти дошкільного віку перевозились за рахунок МОУ [22, арк. 101].

Оздоровлення в умовах дитячого санаторію та оздоровчих таборах мало важливе значення для дітей військовослужбовців тому, що багато з них проживали в таких регіонах країни, де була відсутня кваліфікована медична допомога. В окремих місцевостях несприятлива кліматична і антропогенна ситуація значно впливала на здоров'я дітей.

Боярський військовий дитячий санаторій за часів колишнього СРСР належав до числа елітних оздоровчо-лікувальних закладів. Туди направляли дітей, батьки яких мали звання старшого та вищого офіцерського складу. Це свідчить, на нашу думку, про обмеження і дискримінацію прав військовослужбовців щодо відпочинку і лікування їх дітей у санаторії. В установі було створено відповідну медичну та освітньо-виховну базу, часто проводилися різноманітні конференції і семінари. У 1990 р. експерти ЮНЕСКО навіть запропонували створити там міжнародну оздоровчу дитячу установу. Так поступово заклад набув слави кращої дитячої оздоровниці.

З розпадом Радянського Союзу Боярський санаторій отримав статус лікувально-оздоровчого закладу ЗСУ з традиційною для нього протитуберкульозною спеціалізацією. Однак, із середини 1990-х рр. з настанням важких часів та з огляду на значні видатки на цей заклад постало питання про його реорганізацію.

Боярський центральний дитячий клінічний санаторій ЗСУ наказом Міністра оборони України від 23 жовтня 1996 р. № 299 з 1 січня 1997 р. перепрофілювали у загальнотерапевтичний для лікування дітей військовослужбовців та дітей пенсіонерів МОУ віком від 5 до 14 років із захворюваннями периферійної нервової системи, системи кровообігу та органів дихання [23, арк. 198]. З метою здешевлення дитячого харчування на городі при кухні у теплиці вирощували зелень на заправку, овочі, фрукти, ягоди [25, арк. 204].

У медичних звітах Боярського центрального дитячого клінічного санаторію ЗСУ зазначалося, що реалізація путівок на місцях залишається низькою. Наприклад, у

1991 р. із загального числа путівок – 2041, розісланих по округам, флотам, групам військ і окремим частинам, реалізовано 635 путівок, що складало 31,1 %. Для покращення використання ліжкового фонду санаторій розіслав понад рознарядки Центрального військово-медичного управління 541 путівку [25, арк. 10]. Але навіть ці заходи дали можливість у 1991 р. виконати план по путівкам тільки на 42,3 % [24, арк. 9], у 1992 р. – 45,9 % [24, арк. 72], у 1993 р. – 40 % [24, арк. 135]. Починаючи з 1994 р. дещо збільшується кількість реалізованих путівок. Але, як впливає з медичних звітів, склад хворих по контингенту Боярського центрального дитячого клінічного санаторію ЗСУ змінився в бік видання путівок не дітям військовослужбовців, а дітям робітників та службовців Збройних сил і Військово-морського флоту та особам, путівки яким видавалися за повну вартість. Скоріше всього це було пов'язано з тим, що санаторію вигідніше було продавати путівки за більш високою ціною.

На різні зміни видавалася різна кількість путівок, з урахуванням пори року, відповідності змін і шкільних канікул і часу відпусток батьків. Не дивлячись на це батьки зауважували, що на місцях путівок у санаторій не вистачає.

У медичних звітах санаторію зазначалося, що причини недостатньої реалізації путівок на місцях полягають у: відсутності даних по дитячому туберкульозу в підвідомчих гарнізонах та частинах (діти військовослужбовців знаходяться на обліку в цивільних лікувальних закладах і військовими педіатрами не враховуються); недостатня обізнаність військових лікарів і гарнізонних педіатрів про умови направлення та лікування в санаторії; недостатня обізнаність батьків про існування Боярського центрального дитячого клінічного санаторію, у зв'язку з чим діти військовослужбовців направлялися педіатрами до цивільних дитячих туберкульозних санаторіїв; затримка путівок у військово-медичних службах округів, груп військ, з'єднань, через що путівки важко доходили до госпітальних і гарнізонних санаторно-відбіркових комісій; подвійна оплата дороги батьків, які супроводжували дітей (доставка дитини в санаторій і поїздка за дитиною по закінченню лікування); упередження батьків і навіть військових лікарів у зв'язку з профілем санаторію, боязнь зараження туберкульозом або загострення процесу [24, арк. 10–11].

У 1997 р. згідно з директивою Міністра оборони України Боярський центральний дитячий клінічний санаторій підлягав розформуванню у зв'язку з дефіцитом бюджетного фінансування та скороченням ЗСУ.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 1 червня 1998 р. № 764 з метою подальшого соціального захисту дітей-сиріт та дітей військовослужбовців, які загинули під час виконання службових обов'язків, на базі Боярського центрального дитячого клінічного санаторію був створений Навчально-оздоровчий комплекс як структурний підрозділ Київського військового ліцею ім. І. Богуня – відділення базової загальноосвітньої підготовки для надання учням 8–9 класів (кількістю 200 чоловік) базової середньої освіти, та санаторне відділення (кількістю 50 чол.) для оздоровлення ліцеїстів Київського військового ліцею та ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Оздоровлення в санаторному відділенні ліцеїстів, дітей-сиріт та дітей військовослужбовців, які загинули під час виконання службових обов'язків, віком 7–15 років здійснювалося за державні кошти [26, арк. 170]. Таким чином, дитячий санаторій у чистому вигляді припинив своє існування.

Поступово зменшувалась кількість дітей військовослужбовців, які оздоровлювалися в Центральному дитячому

санаторії Міністерства оборони "Чайка". Цей санаторій був розрахований на 450 місць і призначався для лікування дітей військовослужбовців і службовців ЗСУ з серцево-судинними і бронхолегеневими захворюваннями. Основний віковий контингент становили діти 8–14 років.

На основі медичних звітів санаторію видно, що кількість дітей військовослужбовців, які відпочивали в сана-

торії, суттєво зменшилась: у 1992 р. пролікувалось і оздоровилось 2464 дитини військовослужбовців, що становило 68,67 % до числа осіб, що лікувалися, а в 1996 р. – 299 дітей, що склало 13,2 % від усіх осіб, що лікувалися (таблиця 2) [28, арк. 3; 29, арк. 3; 30, арк. 3; 31, арк. 3; 32, арк. 3].

Таблиця 2. Склад хворих по контингенту Центрального дитячого санаторію Міністерства оборони "Чайка"

Контингент	Абсолютне число					Відсоток до числа осіб, що лікувалися				
	1992	1993	1994	1995	1996	1992	1993	1994	1995	1996
Діти військовослужбовців	2464	1787	2023	1919	299	68,67	46,65	84,3	40,8	13,2
Діти робітників та службовців Збройних сил і Військово-морського флоту	307	22	4	3	-	8,55	0,57	0,2	0,1	-
Діти робітників та службовців госпрозрахункових підприємств	289	2022	372	2781	1963	8,05	52,78	15,5	59,1	86,8
Діти осіб, путівки яким видані за повну вартість	528	-	-	-	-	14,73				
Всього	3588	3831	2399	4703	2262	100	100	100	100	100

Починаючи з середини 1990-х рр. наступили скрутні часи в історії дитячих військових санаторіїв. Відбувалося скорочення койко-місць у дитячих санаторіях і оздоровчих таборах. Свідченням цього є висловлювання першого заступника начальника Головного військово-медичного управління Генерального штабу ЗСУ М. Вовкодава: "Лікування дітей є прерогативою Міністерства охорони здоров'я" [39]. У складній соціально-економічній ситуації в країні, коли військовослужбовці мали затримку по зарплаті, продовольчим пайкам за 3–5 місяців, а на додаток до цього, вони позбавлялися можливості на оздоровлення своїх дітей у військових санаторіях на пільгових умовах.

Зокрема, Центральний дитячий санаторій Міністерства оборони "Чайка", який знаходився в Євпаторії, з 1 квітня 1996 р., згідно з Постановою Кабінету Міністрів від 7 лютого 1996 р., був переданий у власність Автономної Республіки Крим [27, арк. 1].

Така ж доля спіткала Євпаторійський дитячий санаторій "Маяк", який знаходився в селищі Заозерне на березі Каламітської затоки Чорного моря і займав більше п'ятдесяти гектарів морської прибережної смуги. Це був лікувальний профілактичний заклад, у якому проводилося санаторно-курортне лікування. Терапія ґрунтувалася на використанні, головним чином, природних місцевих лікувальних факторів (мінеральних вод, клімату, морських купань, лікувальних грязей). Санаторій спеціалізувався на лікуванні і профілактиці хронічних захворювань носоглотки, хворобі дихальних верхніх шляхів і легенів з нетуберкульозним походженням, захворювань органів кровообігу (включаючи ревматизм в неактивній формі), хворобі опорного рухового апарату (артрит, сколіоз, наслідки травм – при незначних порушеннях функції), хворобі нервової системи тощо.

З 1 березня 1996 р. був введений новий штат санаторію, відповідно до якого зменшувалась кількість койко-місць з 640 до 450, ліквідувався пансіонат на 250 ліжок, а замість одного оздоровчого табору на 1600 місць, створювалось два на 600 місць. У літній період 1996 р. функціонував тільки один оздоровчий табір на 600 місць [33, арк. 10].

В осінньо-зимовий та весняний період 1996–1997 рр. військовий дитячий санаторій "Маяк" не працював, більшість співробітників йшли у вимушену відпустку.

Наказом Міністра оборони України від 25 лютого 1997 р. № 63 військовий дитячий санаторій "Маяк" був розформований і переданий Державній податковій адміністрації України.

Скорочення дитячих санаторіїв негативно вплинуло на стан здоров'я дітей військовослужбовців, зменшення

рівня захворюваності, зменшення перебування на листку непрацездатності по догляду за дитиною батьків, та затрат на лікування хворих у поліклініці та стаціонарах.

На кінець 1998 р. у складі військово-медичної служби ЗСУ залишився тільки один ЄЦДКС на 600 ліжок. Це була багатопрофільна лікувально-профілактична установа, що надавала кваліфіковану і спеціалізовану медичну допомогу, що здійснювала медичну і соціальну реабілітацію хворих. Санаторій розташований у центрі Євпаторії, на березі Каламітської затоки Чорного моря, мав власний пляж і територію в 14 га з парком і всіма необхідними елементами інфраструктури (джерела тепло- і водопостачання, лікувальний і діагностичний центри, власні водо- і грязелікарні).

Як переконливо свідчить значний практичний досвід з медичного забезпечення військовослужбовців, діяльність санаторно-курортних закладів дає можливість досягти високої ефективності у справі збереження та відновлення здоров'я дітей військовослужбовців. Діти військовослужбовців МОУ приймалися на лікування безкоштовно суворо за показниками, за рішенням санаторно-відбіркової комісії санаторію, у віці до 13 років включно [37].

Діяльність Євпаторійського центрального дитячого клінічного санаторію МОУ засвідчила, що багатьом дітям, навіть зі складною патологією, можна допомогти. Тому туди їхали не тільки з України, а й з інших країн СНД.

У санаторії була унікальна лікувальна база. Його особливий склад формувался протягом не одного десятиліття, спеціалісти освоювали новітні методики, що не мали аналогів. У ньому протягом року проходили лікування діти з хворобами центральної і периферійної нервової системи, дитячим церебральним паралічем, наслідками травм нервової системи, нейроінфекцій, нервово-м'язовими захворюваннями опорно-рухового апарату, наслідками травм і хронічного остеомієліту. Наприклад, реконструкцію голівки стегна крім ЄЦДКС, робили лише в Ізраїлі і Франції.

Санаторію належав і пріоритет у розробці багатьох ефективних методик кліматобальнеотерапевтичного профілю, які застосовуються при кістково-суглобному туберкульозі тощо. Усе це здійснювалось в умовах унікальної курортної місцевості, що робило євпаторійський курорт найбільш придатним для лікування дітей.

У дитячому санаторії індивідуально для кожної дитини складалася лікувально-оздоровча програма і підбиралися загальноозміцнюючі процедури. Збалансоване харчування, лікувальні процедури, нормальний режим, щоденне перебування на свіжому повітрі – все це було профілактикою багатьох захворювань і запорукою міцно-

го здоров'я дитини. Досвідчені лікарі допомагали дитині підвищити імунітет, попередити хворобу, істотно поліпшити стан організму і відновити сили після хвороби.

Таким чином, першочерговим завданням дитячих військових санаторіїв було забезпечення повноцінною педіатричною допомогою дітей військовослужбовців. Саме раціональне використання кліматичних, фізичних, лікувальних факторів дозволяло досягти стійких результатів при багатьох хронічних захворюваннях дітей військовослужбовців. Наявність санаторіїв подібного типу виконувала важливу роль лікувально-профілактичного закладу, на базі якого здійснювалися різноманітні складні дослідження і відбувалося лікування будь-яких органів дитячого організму.

Лікування і оздоровлення дітей військовослужбовців у дитячих військових санаторіях і пансіонатах, які були складовою частиною медичного забезпечення військовослужбовців ЗСУ та членів їх сімей, позитивно впливало на морально-психологічний стан військовослужбовців і, як наслідок, на стан боєготовності ЗСУ.

Починаючи із середини 1990-х рр. дитячі військові санаторії України переживали тривалу кризу, що торкнулася всіх санаторно-курортних підприємств, причому більшою мірою з причини відсутності коштів на їх утримання у військовому відомстві. Отже, у зв'язку з дефіцитом бюджетного фінансування, а також анексією Криму Російською Федерацією на сьогоднішній день не залишилось жодного дитячого військового санаторію у підпорядкуванні МОУ. Тому одним із основних завдань МОУ є відновлення санаторно-курортної бази, яка була втрачена внаслідок скрутної економічної ситуації та анексії Криму, що позитивно вплине на стан здоров'я дітей військовослужбовців, зменшення рівня захворюваності. Дитячі військові санаторії слід розглядати як один з найефективніших етапів комплексної терапії хворих та профілактики захворювань.

Список використаних джерел

1. Галузевий державний архів Міністерства оборони України (ГДА МО України), ф. 4493, оп. 29043, спр. 10, 108 арк.
2. ГДА МО України, ф. 4493, оп. 29043, спр. 11, 107 арк.
3. ГДА МО України, ф. 4493, оп. 29043, спр. 13, 190 арк.
4. ГДА МО України, ф. 4493, оп. 29043, спр. 14, 163 арк.
5. ГДА МО України, ф. 4141, оп. 23127, спр. 2, 93 арк.
6. ГДА МО України, ф. 4141, оп. 23127, спр. 3, 85 арк.
7. ГДА МО України, ф. 4141, оп. 23127, спр. 4, 80 арк.
8. ГДА МО України, ф. 4141, оп. 23127, спр. 5, 78 арк.
9. ГДА МО України, ф. 4141, оп. 23127, спр. 6, 71 арк.
10. ГДА МО України, ф. 4141, оп. 23127, спр. 7, 68 арк.
11. ГДА МО України, ф. 4141, оп. 23127, спр. 8, 76 арк.
12. ГДА МО України, ф. 4141, оп. 23127, спр. 9, 74 арк.
13. ГДА МО України, ф. 4141, оп. 23127, спр. 10, 75 арк.
14. ГДА МО України, ф. 4595, оп. 30872, спр. 1, 257 арк.
15. ГДА МО України, ф. 4595, оп. 30872, спр. 2, 251 арк.
16. ГДА МО України, ф. 5463, оп. 39003, спр. 31, 62 арк.
17. ГДА МО України, ф. 5463, оп. 39003, спр. 32, 59 арк.
18. ГДА МО України, ф. 5463, оп. 39003, спр. 33, 62 арк.
19. ГДА МО України, ф. 5463, оп. 39003, спр. 34, 64 арк.
20. ГДА МО України, ф. 5463, оп. 39003, спр. 35, 63 арк.
21. ГДА МО України, ф. 5463, оп. 39003, спр. 36, 57 арк.
22. ГДА МО України, ф. 3697, оп. 22540, спр. 27, 234 арк.
23. ГДА МО України, ф. 3697, оп. 27089, спр. 25, 249 арк.
24. ГДА МО України, ф. 1758, оп. 15849, спр. 10, 208 арк.
25. ГДА МО України, ф. 1758, оп. 15849, спр. 9, 206 арк.
26. ГДА МО України, ф. 3697, оп. 37479, спр. 31, 204 арк.
27. ГДА МО України, ф. 3299, оп. 14882, спр. 1, 5 арк.
28. ГДА МО України, ф. 3299, оп. 14882, спр. 5, 177 арк.
29. ГДА МО України, ф. 3299, оп. 14882, спр. 6, 162 арк.

30. ГДА МО України, ф. 3299, оп. 14882, спр. 7, 132 арк.
31. ГДА МО України, ф. 3299, оп. 14882, спр. 8, 147 арк.
32. ГДА МО України, ф. 3299, оп. 14882, спр. 9, 20 арк.
33. ГДА МО України, ф. 3230, оп. 14115, спр. 1, 28 арк.
34. Ганиева А. К. Основные этапы развития детских здравниц Украины / А. К. Ганиева // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 45. – С. 22–24.
35. Ганиева А. К. Проблемы развития детского социального туризма в Крыму / А. К. Ганиева // Современные проблемы сервиса и туризма. – 2015. – Т. 9. – № 1. – С. 77–86.
36. Ганиева А. К. Экономические аспекты формирования концепции развития детского отдыха и оздоровления в Крыму / А. К. Ганиева // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 68. – С. 93–95.
37. Євпаторійський дитячий клінічний санаторій Міністерства оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/soczialnij-zaxist-ta-adaptacziya-vijskovosluzhbovcziv/sanatorij-ministerstva-oboroni-ukraini/evpatorijskij-dityachij-klinichnij-sanatorij-ministerstva-oboroni-ukraini.html> – Дата звернення: 03.08.2015.
38. Організація відпочинку та оздоровлення дітей: концепції, технології, досвід / За заг. ред. О. В. Биковської, Ж. В. Петровича, О. О. Яременка. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. – 208 с.
39. Ткачук Р. Яка доля чекає дитячий санаторій в Боярці? / Р. Ткачук // Народна армія. – 1997. – 23 жовтня. – С. 4.

References

1. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Ministerstva obrony Ukrainy, fond 4493, opis 29043, sprava 10, 108 arkushiv.
2. Ibid, fond 4493, opis 29043, sprava 11, 107 arkushiv.
3. Ibid, fond 4493, opis 29043, sprava 13, 190 arkushiv.
4. Ibid, fond 4493, opis 29043, sprava 14, 163 arkushiv.
5. Ibid, fond 4141, opis 23127, sprava 2, 93 arkushiv.
6. Ibid, fond 4141, opis 23127, sprava 3, 85 arkushiv.
7. Ibid, fond 4141, opis 23127, sprava 4, 80 arkushiv.
8. Ibid, fond 4141, opis 23127, sprava 5, 78 arkushiv.
9. Ibid, fond 4141, opis 23127, sprava 6, 71 arkushiv.
10. Ibid, fond 4141, opis 23127, sprava 7, 68 arkushiv.
11. Ibid, fond 4141, opis 23127, sprava 8, 76 arkushiv.
12. Ibid, fond 4141, opis 23127, sprava 9, 74 arkushiv.
13. Ibid, fond 4141, opis 23127, sprava 10, 75 arkushiv.
14. Ibid, fond 4595, opis 30872, sprava 1, 257 arkushiv.
15. Ibid, fond 4595, opis 30872, sprava 2, 251 arkushiv.
16. Ibid, fond 5463, opis 39003, sprava 31, 62 arkushiv.
17. Ibid, fond 5463, opis 39003, sprava 32, 59 arkushiv.
18. Ibid, fond 5463, opis 39003, sprava 33, 62 arkushiv.
19. Ibid, fond 5463, opis 39003, sprava 34, 64 arkushiv.
20. Ibid, fond 5463, opis 39003, sprava 35, 63 arkushiv.
21. Ibid, fond 5463, opis 39003, sprava 36, 57 arkushiv.
22. Ibid, fond 3697, opis 22540, sprava 27, 234 arkushiv.
23. Ibid, fond 3697, opis 27089, sprava 25, 249 arkushiv.
24. Ibid, fond 1758, opis 15849, sprava 10, 208 arkushiv.
25. Ibid, fond 1758, opis 15849, sprava 9, 206 arkushiv.
26. Ibid, fond 3697, opis 37479, sprava 31, 204 arkushiv.
27. Ibid, fond 3299, opis 14882, sprava 1, 5 arkushiv.
28. Ibid, fond 3299, opis 14882, sprava 5, 177 arkushiv.
29. Ibid, fond 3299, opis 14882, sprava 8, 147 arkushiv.
30. Ibid, fond 3299, opis 14882, sprava 9, 20 arkushiv.
31. Ibid, fond 3230, opis 14115, sprava 1, 28 arkushiv.
32. GANIEVA, A. K. (2003) Osnovnye etapy razvitiia detskikh zdavnits Ukrainy. *Kultura narodov Prichernomor'ia*. 45, 22–24.
33. GANIEVA, A. K. (2015) Problemy razvitiia detskogo sotsialnogo turizma v Krymu. *Sovremennye problemy servisa i turizma*. Vol. 9, issue 1, 77–86.
34. GANIEVA, A. K. (2005) Ekonomicheskie aspekty formirovaniia konceptsii razvitiia detskogo otdykha i ozdorovleniia v Krymu. *Kultura narodov Prichernomor'ia*. 68, 93–95.
35. Yevpatorijskiy dityachiy klinichnij sanatorij Ministerstva obrony Ukrayiny. Available from: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/soczialnij-zaxist-ta-adaptacziya-vijskovosluzhbovcziv/sanatorij-ministerstva-oboroni-ukraini/evpatorijskij-dityachij-klinichnij-sanatorij-ministerstva-oboroni-ukraini.html>. [Accessed: 03 August 2015].
36. BYKOVSKA, O. V., PETROCHKO, Zh. V., YAREMENKO, O. O. (eds.) (2004) *Orhanizatsiia vidpochynku ta ozdorovlennia ditei: kontseptsii, tekhnologii, dosvid*. Kyiv: Derzhavnyi instytut problem simi ta molodi.
37. TKACHUK, R. (1997) Yaka dolia chekaie dityachiy sanatorii v Boiartsi? *Narodna armii*. 23 Oct., 4.

Надійшла до редколегії 20.10.15

I. Avtushenko, Ph.D. in History, Associate Professor
National Transport University, Kyiv, Ukraine

CHILDREN'S MILITARY SANATORIUMS AS A COMPONENT OF HEALTH CARE OF SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE (1991–2011)

The article deals with the issue of accommodation, recreation, treatment and rehabilitation of servicemen's children of the Armed Forces of Ukraine in specialized children's military sanatoriums in 1991–2011. The combination of therapeutic and educational measures played an important role in improving of the children's health was the feature of children's military sanatoriums. The rational use of environmental, physical, medical

factors achieved such results in many chronic diseases of patients. During the treatment the excursions to museums of nature, local history and landmarks of Crimea for children were organized. In summer to allow to rest for more servicemen's children the pensions and health camps were opened attached to the military sanatoriums for adults. The distribution of vouchers was carried out by types of the Armed Forces of Ukraine, military districts, formations, units and military educational institutions in view to ensure better garrisons which are located in the zone of the Chernobyl accident.

The process of reorganization and liquidation of military children's sanatoriums in Ukraine was investigated. Since the middle of 1990s there was underfunding of the military sanatoriums, and therefore reduced the number of places for servicemen's children. Step by step the military sanatoriums for children was closed, which negatively affected for the health of servicemen's children.

Keywords: children's military sanatoriums, servicemen's children, spa treatment, pension, recreation.

УДК 930(477): 336.74:33.021.8 "1922/1924"

А. Демешук, студент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОПЕРАЦІЯ "БУРЯ" 1995 Р.: ЗАВЕРШАЛЬНА ПЕРЕМОГА ХОРВАТІЇ У ВІЙНІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

У даній статті розглядається підготовка, успішний перебіг та наслідки наступальної операції "Буря", проведеної хорватською армією та поліцією 4–7 серпня 1995 р., котра призвела до повного падіння самопроголошеної Республіки Сербська Країна й відновлення територіальної цілісності Республіки Хорватії. А відтак – до переможного завершення війни Хорватії за незалежність проти Югославії та сербських сепаратистів. Аналізуються чинники, котрі забезпечили перемогу хорватської сторони та поразку сербської. Стаття опирається на низку хорватської та сербської наукової, публіцистичної й мемуарної літератури, а також на статистичні дані та інтернет-джерела.

Ключові слова: "Буря", Сербська Країна, Кнін, Хорватія, Боснія і Герцеговина.

Війну в Хорватії 1991–1995 рр. більшість дослідників поділяє на 3 етапи: 1) початок бойових дій та повномасштабний наступ Югославської Народної Армії (ЮНА) на Хорватію (липень-грудень 1991 р.); 2) міжнародне визнання Хорватії, відносно перемир'я між Хорватією та Республікою Сербська Країна (РСК) та повне усунення ЮНА з протистояння (січень 1992 р. – травень 1995 р.); 3) відновлення Хорватією своєї територіальної цілісності збройним шляхом (травень-серпень 1995 р.). Перемогу Загреб здобув у ході 2 успішних та швидких наступальних операцій проти самопроголошеної Республіки Сербська Країна – "Блискавка" (травень 1995 р.) та "Буря" (4–7 серпня 1995 р.). Якщо в ході операції "Блискавка" хорватські війська зайняли невелику за площею територію Західної Славонії (район м. Окучани та Пакрац), то операція "Буря" являла собою повний розгром сербських сепаратистів і відновлення хорватського суверенітету над практично всією територією республіки, окрім Східної Славонії, Бараньї та Західного Срему (цей район мирно реінтегровано до складу Хорватії в січні 1998 р.).

В українській історіографії тема Югославських війн, зокрема й питання війни в Хорватії, є практично не розкритим. Лише в останні кілька років ця тема почала актуалізуватись (головним чином у ЗМІ). Із найбільших загальних робіт варто згадати російські публікації – О. Валецького "Югославская война" [1] та "Падение Республики Сербская Краина" [2], О. Гуськової "История югославского кризиса" [3], а також цілу низку сербських та хорватських публікацій (майже невідомих у нас), котрі зачіпають тему Сербської Країни [4, 5, 6]. Важливу інформативну роль у висвітленні теми грають мемуари та аналітика учасників конфлікту, особливо генерала ЮНА В. Кадієвіча [7]. Очевидно, що це пов'язано з відносною "свіжістю" цих подій. Таким чином, дана тематика є малодослідженою й водночас актуальною для сучасної України, котра й сама зіткнулась із проблемою тимчасово окупованих територій та сепаратизму.

Мета нашої статті – проаналізувати підготовку, хід та наслідки наступальної операції хорватської армії та поліції "Буря", а також чинники її успіху. Це включає наступні завдання: 1) змалювати співвідношення сил ворогуючих сторін перед початком "Бури" та ситуацію в регіоні загалом; 2) проаналізувати підготовку Загребом цієї операції; 3) описати власне перебіг "Бури" та дії обох сторін;

4) розкрити політичні, етнодемографічні й гуманітарні наслідки та значення операції, сучасні її оцінки.

Отож, перейдемо власне до розгляду нашої теми.

Ще з 1992 р. керівництво Республіки Хорватія визначило для себе єдиний шлях вирішення проблеми сербського сепаратизму – військовий. Не зважаючи на відносно успішний поступ мирних переговорів Загреб з Кніном упродовж 1994 р., жодна зі сторін так і не прийняла запропонований послом США у Хорватії мирний план "Z-4".

У березні 1995 р. Ф. Туджман, президент Хорватії, демонстративно вимагав виведення миротворчих військ ООН (а їх там було 10 тис.) із території своєї республіки і заявляв, що Хорватія має повне право не продовжити мандат на їх подальше перебування. Відповідно, на 1995 р. Армія Хорватії вже була готова відвоювати Країну, котру утримували війська сербів, які, на думку хорватського генерала Я. Бобетка, на той момент були надто слабкі, щоби організувати ефективну оборону. Сербський військовий діяч М. Секуліч, зі свого боку, теж підтверджує цю тезу. Влада Республіки Сербська Країна була твердо переконана, що міжнародна спільнота не дасть Хорватії вчинити агресію проти неї, а якщо до цього дійде – то Союзна Республіка Югославія (СРЮ) та боснійські серби одразу надішлють свою військову допомогу. Країнські серби взагалі не розглядали варіанту оборони своєї республіки лише власними силами [4, с. 46].

У лютому 1995 р. генерал В. Кадієвіч, колишній міністр оборони соціалістичної Югославії, оцінював стан армії Республіки Сербська Країна вкрай незадовільно, наголошуючи, що вона "роз'єднана суперечками політиків, деморалізована, територіально розкидана та погано підготовлена". Коли в цю армію направили із Белграда командуючого М. Мркшича (травень 1995 р.), вона, на думку В. Кадієвіча, "остаточно була готова до здачі без єдиного пострілу, як це і сталось на практиці". До речі, кількість добровольців на липень 1995 р. у Сербському війську Країни (СВК) становила всього 441 особу. Фактично, СВК лишалась тією ж Територіальною обороною Країни зразка 1991–1992 рр., але з дещо зміненою назвою та структурою [7, с. 169]. Отже, головними недоліками країнського війська були: низький бойовий дух,